

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/3922107>

Падалка А. М.,

*доктор юридичних наук, доцент, заступник директора
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

Бондарчук В. В.,

*кандидат юридичних наук, заступник начальника центру
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОБІГУ ШКІДЛИВИХ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ

ORGANIZATIONAL AND TACTICAL FEATURES OF THE INITIAL STAGE OF THE INVESTIGATION OF ORGANIZED CRIMINAL ACTIVITIES IN THE SPHERE OF CIRCULATION OF EXCISE GOODS HARMFUL TO HEALTH

У статті проведено аналіз низки наукових праць та чинного законодавства з метою визначення поняття та сутності початкового етапу розслідування організованої злочинної діяльності у сфері обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів. Розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими злочинними групами, має певні особливості, зокрема, висунення версій про вчинення кримінальних правопорушень організованою групою має здійснюватися на початку розслідування.

Визначено типові слідчі ситуації та версії, які мають важливе значення для побудови методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, зокрема розслідування організованої злочинної діяльності у сфері обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів. Зазначено варіанти типових сприятливих (особа з'явилася до правоохоронних органів із повинною; особа затримана відразу після вчинення кримінального правопорушення «на гарячому») та несприятливих (затримано особу, яка є співучасником того, хто був ініціатором вчинення кримінального правопорушення; надійшло повідомлення про виявлення підроблених підакцизних товарів від працівників певних підприємств, установ, організацій, але без зазначення конкретної особи) слідчих ситуацій.

Слідча версія як наслідок слідчої ситуації виступає передумовою для планування роботи по розслідуванню кримінального правопорушення. Наведено типові слідчі версії, зокрема, щодо виду події, інформація про яку зареєстрована в ЄРДР; особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; щодо поширення негативних наслідків та походження небезпечної продукції.

Виокремлено основні форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні зазначеного виду кримінальних правопорушень, до яких варто віднести процесуальну (нормативно-правову) форму взаємодії, яка спрямована на реалізацію процесуальних правовідносин, що виникають, розвиваються та припиняються між слідчим і працівниками оперативного підрозділу щодо реалізації ними своїх повноважень та не процесуальну, яка має доволі різноманітні види, передбачені та визначені внутрішньовідомчими нормативно-правовими актами і є частково формами адміністративного управління та не регламентуються Кримінальним процесуальним кодексом України.

Ключові слова: *початковий етап розслідування, слідча ситуація, слідча версія, організаційно-тактичні особливості, організована злочинна діяльність.*

The article analyzes a number of scientific works and current legislation in order to determine the concept and essence of the initial stage of the investigation of organized criminal activity in the sphere of circulation of excise goods harmful to health. The investigation of criminal offenses committed by organized criminal groups has certain features, in particular, the presentation of versions about the commission of criminal offenses by an organized group should be carried out at the beginning of the investigation.

Typical investigative situations and versions are defined, which are important for the construction of the methodology of investigation of certain types of criminal offenses, in particular, the investigation of organized criminal activity in the sphere of circulation of excise goods harmful to health. Variants of typical favorable (a person appeared before the

law enforcement authorities with a confession; a person was detained immediately after committing a criminal offense "in the heat of the moment") and unfavorable (a person was detained who is an accomplice of the one who initiated the commission of a criminal offense; a notification was received about the detection of forged excise goods from employees of certain enterprises, institutions, organizations, but without specifying a specific person) investigative situations.

The investigative version, as a consequence of the investigative situation, is a prerequisite for planning work on the investigation of a criminal offense. Typical investigative versions are presented, in particular, regarding the type of event, information about which is registered in the EDPR; a person who has committed a criminal offense; regarding the spread of negative consequences and the origin of dangerous products.

The main forms of interaction between the investigator and operative units during the investigation of the specified type of criminal offenses are highlighted, which include the procedural (normative-legal) form of interaction aimed at the implementation of procedural legal relations that arise, develop and terminate between the investigator and employees of the operational unit in relation to their implementation of its powers and non-procedural, which has quite a variety of types, provided for and determined by internal regulatory legal acts and are partially forms of administrative management and are not regulated by the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: *initial stage of the investigation, investigative situation, investigative version, organizational and tactical features, organized criminal activity.*

Постановка проблеми. Процес становлення України як демократичної правової держави тісно пов'язаний із забезпеченням законності й правопорядку в такій важливій сфері державних інтересів як оподаткування підакцизних товарів та їх обіг. Галузь виробництва та обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні за своєю прибутковістю для державного бюджету посідає одне з чільних місць.

Протягом останніх років вплив злочинності на соціально-економічні відносини значно посилюється, зокрема, на виробництво й обіг спирту, алкогольних напоїв, тютюну та тютюнових виробів. Криміналізація цієї високоприбуткової галузі господарської діяльності насамперед пояснюється втратою державної монополії на виробництво й обіг алкогольної та тютюнової продукції. Можливість одержання за короткий проміжок часу значних, неконтрольованих державою прибутків приваблює представників організованої злочинності.

Відповідно до економічних показників спирт, алкогольні напої та тютюнові вироби є стратегічною продукцією для економіки будь-якої держави. З огляду на те, що в Україні існує значний потенціал у спиртовій, лікеро-горілчаній, виноробній та тютюновій галузях, представники організованої злочинності завжди були зацікавлені, поряд з незаконним обігом зброї і наркотиків, сферою обігу цих підакцизних товарів. Тому одним з головних завдань держави загалом і правоохоронних органів зокрема є створення умов для безпечного та прозорого функціонування підприємств цієї галузі гос-

подарських відносин, а також налагодження ефективного контролю за їх діяльністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розробку теоретичних засад криміналістичної методики, які були взяті за основу, належить таким знаним ученим-криміналістам як Р. Белкін, О. Баєв, В. Бахін, В. Весельський, А. Волобуєв, І. Гора, В. Журавель, Є. Іщенко, В. Колмаков, В. Комісаров, В. Коновалова, Г. Матусовський, М. Селіванов, М. Салтевський, В. Тіщенко, Ю. Чаплинська, В. Шепітько, М. Яблоков тощо. Разом із тим, організаційно-тактичні особливості початкового етапу розслідування організованої злочинної діяльності у сфері обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів, на науково-теоретичному рівні комплексно не досліджувалися, а лише частково розглядалася у окремих наукових статтях.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є визначення організаційно-тактичних особливостей початкового етапу розслідування організованої злочинної діяльності у сфері обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів.

Виклад основного матеріалу. Етапність розслідування кримінальних правопорушень є тим питанням, яке викликає чимало дискусій та суперечок у криміналістичній науці. У різний час криміналістами розроблено чимало концепцій і щодо визначення самого поняття «етап розслідування», і щодо їхньої кількості, змісту та меж.

Г. Москаленко, обґрунтовуючи важливість поділу процесу розслідування на етапи, слушно вказує на його суттєве методичне значення,

бо кожен етап має певну специфіку в обсязі та методах цієї криміналістичної діяльності. Тому для більш вдалого розслідування кримінальних правопорушень усі дії слідчого розробляються за методикою, зважаючи на особливості етапів [1, с. 376-379].

Погоджуємося з позицією Л. Драпкіна, який зазначає, що етапи розслідування кримінальних правопорушень необхідно розглядати не як прості часові відрізки, що послідовно змінюють один одного, а як підсистему слідчих, оперативно-розшукових та інших дій, що поєднані на підставі єдності завдань, що вирішуються за їхньою допомогою та зумовлені стійкою повторюваністю типових слідчих ситуацій [2, с. 8-11].

Тому на сьогоднішній день у структурі процесу розслідування умовно виділяють декілька етапів. Кожний з них має конкретну мету і певну специфіку в обсязі і засобах криміналістичної діяльності слідчого. Так, у розслідуванні більшості кримінальних проваджень найчастіше виокремлюються три такі етапи:

1) початковий (на даному етапі є можливість детальніше зорієнтуватися в обставинах кримінального правопорушення, накопичити, вивчити фактичні дані про нього);

2) наступний (цей етап створює необхідну фактичну основу для повідомлення про підозру і допиту підозрюваного);

3) завершальний (він уможливить складання обвинуваченого акту та здійснення інших дій, що необхідні для завершення кримінального провадження) [3].

На сучасному етапі розвитку суспільства процес обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів набув глобальних масштабів і став загрозою для всього світового співтовариства. Неймовірна прибутковість від обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів обумовлює її поширення на міжнародному та місцевому рівнях.

Аналіз судової практики за останні роки свідчить про збільшення кількості виявлення фактів обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів. Обіг шкідливих для здоров'я підакцизних товарів здійснюється під прикриттям легальної діяльності суб'єкта господарювання, який нібито здійснює законні та якісні операції з підакцизними товарами відповідно до правил,

встановлених чинним законодавством України, але при цьому легальні повноваження просто вуюють злочинну схему обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів.

Виявлення і розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень характеризується певною специфікою дій слідчого і працівників оперативних підрозділів, що ведуть боротьбу з обігом шкідливих для здоров'я підакцизних товарів.

Розслідування організованої злочинної діяльності у сфері обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів має певні особливості. Висунення версій про вчинення таких кримінальних правопорушень може бути здійснене на самому початку розслідування. При чому, виявленню організованої злочинної діяльності у сфері обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів здебільшого сприяють результати оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукова інформація сприяє висуненню слідчих версій, плануванню розслідування, розробці тактики окремих слідчих дій або тактичних операцій [4].

На сьогоднішній день, роль та значення слідчих ситуацій для організації розслідування та удосконалення методики є загальноновизначеними. Разом з тим, серед учених-криміналістів немає єдиної думки щодо природи та сутності слідчих ситуацій, що пояснюється насамперед багатогранністю та складністю досліджуваного явища.

М. Селіванов вказував, що слідча ситуація впливає на методику розслідування кримінального правопорушення значно більше, ніж криміналістична характеристика, що і належить враховувати у процесі планування розслідування [5, с. 56-59].

Інші науковці переконані, що слідча ситуація є категорією криміналістичної тактики. Наприклад, В. Весельський вважає, що слідча ситуація належить до кола понять криміналістичної тактики і вже в цій якості, як і інші тактико-криміналістичні поняття, реалізується у криміналістичній методиці. Цей висновок він обґрунтовує тим, що саме слідча ситуація зумовлює тактику конкретних слідчих дій [6, с. 193-199].

Визначено, що основними чинниками, які впливають на формування слідчої ситуації

являються компоненти інформаційного характеру. Таким чином, типові слідчі ситуації початкового етапу залежать від того, в яких умовах вчинено кримінальне правопорушення: очевидності чи неочевидності.

Типові слідчі ситуації, на нашу думку, несуть основне інформаційне й організаційно-методичне навантаження у побудові методики розслідування організованої злочинної діяльності у сфері обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів.

При розслідуванні організованої злочинної діяльності у сфері обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів найбільш поширеними виступають наступні варіанти типових слідчих ситуацій.

Варіанти типової сприятливої слідчої ситуації:

– особа з'явилася до правоохоронних органів із повинною, зізналася у вчиненні кримінального правопорушення, представила правоохоронцям підроблені підакцизні товари, вказала місця їх виготовлення. Зібрані у кримінальному провадженні докази (відбитки пальців рук, показання свідків, висновки експертиз тощо) підтверджують вину особи;

– особа затримана відразу після вчинення кримінального правопорушення «на гарячому», при ній знаходяться предмети кримінального правопорушення. Зібрані у кримінальному провадженні докази (відбитки пальців рук, показання свідків, висновки експертиз тощо) підтверджують вину особи (осіб) [7, с. 120-122].

Варіанти типової несприятливої слідчої ситуації:

– затримано особу, яка є співучасником того, хто був ініціатором виготовлення, збуту чи зберігання підроблених підакцизних товарів, марок акцизного збору, однак вона бере на себе вину, і таким чином унеможливає встановлення всіх співучасників кримінального правопорушення;

– надійшло повідомлення про виявлення підроблених підакцизних товарів від працівників певних підприємств, установ, організацій, але вказати конкретно на особу, яка підробила ці товари, вони не можуть [7, с. 120-122].

Компоненти інформаційного характеру визначають не тільки слідчу ситуацію, але й впливають на криміналістичні версії. Серед науковців немає єдиної думки і щодо визна-

чення поняття та сутності слідчої версії, хоча спільні елементи можна знайти у кожному з визначень.

В. Коновалова визначає криміналістичну версію як обґрунтоване припущення про наявність і обставини розслідуваної події, дії конкретних осіб і наявність у цих діях складу певного кримінального правопорушення. А. Волобуєв характеризує версію як обґрунтоване припущення про розслідувану подію в цілому та окремі її обставини з метою встановлення істини у кримінальному провадженні [7, с. 193-198].

На нашу думку, висунення слідчої версії під час розслідування організованої злочинної діяльності у сфері обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів повинно також спиратися і на знання слідчим обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Аналіз слідчої практики дає можливість стверджувати, що слідча версія як наслідок слідчої ситуації виступає передумовою для планування роботи по розслідуванню кримінального правопорушення, будучи одночасно тим орієнтиром, якого дотримується слідчий у процесі збору, дослідження й оцінки доказів.

Узагальнення матеріалів практики дозволяє нам визначити, що під час розслідування організованої злочинної діяльності у сфері обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів, можна висунути наступні типові слідчі версії:

– щодо виду події, інформація про яку зареєстрована в ЄРДР;

– щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

– щодо поширення негативних наслідків;

– щодо походження небезпечної продукції [7, с. 120-122].

Варто зазначити, що успішне розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом шкідливих для здоров'я підакцизних товарів, напряму залежить від вміння слідчого процесуально і тактично правильно розпочати кримінальне провадження, спланувати розслідування та висунути найбільш ймовірні у певній слідчій ситуації криміналістичні версії щодо особи чи групи осіб, інших обставин.

Розслідування кримінальних правопорушень вимагає високої організації слідчої роботи,

у здійсненні якої великого значення набуває планування розслідування.

Планування, як окрема та важлива частина діяльності слідчого щодо розслідування кримінальних правопорушень, завжди виступало невід'ємним елементом його наукової організації праці та постійно привертало увагу і практиків, і теоретиків [8, с.151].

У криміналістичній літературі зазначається, що планування розслідування є основним методом організаційно-управлінської діяльності у кримінальних провадженнях. За своїм змістом і функціями планування – це складний процес з визначення шляхів, способів, засобів, сил і строків успішного досягнення заздалегідь поставленої цілі [9, с. 77-84].

А. Іщенко, Ю. Черноус та інші сучасні вчені визначають планування, як складний розумовий процес, сутність якого полягає у визначенні напрямів та завдань розслідування, способів та засобів їх досягнення за раціональних витрат часу, сил і засобів для вирішення завдань із його допомогою [10, с. 544].

Успіх досудового розслідування кримінальних проваджень, розпочатих за фактами обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів визначається його правильним плануванням та організацією. У теорії криміналістики, під плануванням розслідування розуміється визначення шляхів розслідування кримінальних правопорушень, окреслення обставин, що підлягають з'ясуванню, а також встановлення найбільш доцільної системи слідчих (розшукових) дій і строків їх проведення.

Значення планування розслідування організованої злочинної діяльності у сфері обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів визначається важливістю завдань, які можуть бути вирішені з його допомогою. До завдань планування, під час розслідування таких кримінальних правопорушень, належать:

- визначення правильних шляхів розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу шкідливих для здоров'я підакцизних товарів;
- забезпечення об'єктивності, повноти, та всебічності розслідування;
- своєчасне застосування науково-технічних і тактичних прийомів криміналістики з урахуванням особливостей кожного кримінального провадження;

– забезпечення найбільш ефективного поєднання оперативно-розшукових заходів і слідчих дій під час розслідування кримінального правопорушення;

– сприяння економії сил і засобів слідчого апарату, швидкість розслідування [11].

Здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень у великій мірі зумовлене рівнем взаємодії між слідчим та іншими підрозділами, що залучаються до сфери розслідування. Добре налагоджена, ділова і раціональна взаємодія слідчого й оперативних працівників служить однією з найважливіших умов, що забезпечують успішне розслідування в кримінальних провадженнях. Взаємодія, як засіб організації, включає в себе комплекс засобів і прийомів, систему правовідносин та зв'язків суб'єктів, що взаємодіють.

Основою взаємодії слідчого із співробітниками оперативних підрозділів є норми кримінального процесуального закону, якими встановлені спільні для них завдання. Основним завданням взаємодії органів досудового розслідування із співробітниками інших підрозділів є попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, що їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб [12].

Основними принципами взаємодії є:

- відповідальність слідчого за швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, його самостійність у процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється;
- активне використання методик, наукових і технічних досягнень у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень;
- оптимальне використання наявних можливостей слідчих і оперативних підрозділів у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень;
- дотримання загальних засад кримінального провадження;
- забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування [12].

Традиційно виділяють дві форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами:

Перша форма взаємодії – процесуальна (нормативно-правова) – спрямована на реалізацію процесуальних правовідносин, що виникають, розвиваються та припиняються між слідчим і працівниками оперативного підрозділу щодо реалізації ними своїх повноважень.

Друга форма взаємодії – не процесуальна, яка має доволі різноманітні види, що, як правило, передбачено та визначається внутрішньовідомчими нормативно-правовими актами і є частково формами адміністративного управління та не регламентуються Кримінальним процесуальним кодексом України.

Слід зауважити, що взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій має здійснюва-

тися за такими напрямками: організаційним (на початковому етапі вчиненого правопорушення, злагодженість дій при огляді місць події); процесуальним (будується на дотриманні чинного законодавства при виконанні доручень слідчого та допитах учасників безпосередньо оперативними працівниками); результативним (досягнення максимального результату під час проведення всіх слідчих дій та оперативно-розшукових заходів для розкриття, розслідування кримінальних правопорушень та доказування вини зловмисника). Якщо існують вказані основні складові взаємодії слідчих та оперативних працівників, то будь-який прояв злочинних посягань на права і свободи громадян буде вчасно ліквідовано, що сприятиме гарантуванню безпеки людини та підвищенню довіри до органів, які стоять на варті правопорядку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Москаленко Г. Поняття та особливості етапів розслідування злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. С. 376–379.
2. Драпкин Л. Ситуационный подход в криминалистике и проблема периодизации процесса расследования преступлений. *Проблемы оптимизации первоначального этапа расследования преступлений*. Свердловск. 1988. С. 8-11.
3. Поняття етапів розслідування та планування. URL: http://e-pidruchniki.com/content/6_4_Ponyattya_etapiv_rozslidyvannya_ta_planyvannya.html (дата звернення:24.08.2022).
4. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/1_DISK/KRIM/html/Глава_37.htm (дата звернення:24.08.2022).
5. Селиванов Н.А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования преступлений. *Социалистическая законность*. 1977. № 2. С. 56 – 59.
6. Весельський В.К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 193 – 199.
7. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ. С. 120-122. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/UL0000020%20\(2\).PDF](file:///C:/Users/Admin/Downloads/UL0000020%20(2).PDF) (дата звернення:24.08.2022).
8. Черепушак В., Гула Л. Особливості планування досудового розслідування вбивств: теоретичні та прикладні аспекти. Львів, 2018. 151 с.
9. Семенов В. В. Проблеми висунення слідчих версій при розслідуванні вбивств, прихованих інсценуванням. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. № 9. С. 77-84.
10. Криміналістика : підручник / В. Пяковський та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
11. Організація і планування розслідування. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/1_DISK/KRIM/html/%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B0_15.htm (дата звернення:24.08.2022).
12. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: наказ МВС України від 14.08.2012 № 700. URL:<http://document.ua/pro-organizaciyu-vzaemodiyi-organivdosudovo-gorozsliduvannj-doc119907.html> (дата звернення:24.08.2022).